

lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă întemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest*. Dar partea cea dintâiu nu se potrivește bine în context și s'a exprimat bănuieala dacă nu trebuie să presupunem o deteriorare și mai mare, cam așa: *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat ușor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâiu „a face rigid“, în întrebuițarea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid“ = a nu suferi schimbări prin influențările omenești sau contrarietățile externe: Aceasta trece ușor la semnificațiunea: *a persista, persevera*), *răbdă*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos“ încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdă, stă în casă“, *durate* cu „suferiți cu rebdare“; comp. *durer* franțuzesc, *îndură* rumânesc etc.

Cernăuți.

E. Herzog.

II.

anchiraș

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca“, de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitz, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găsește cuvântul *anchiras*, care mi se pare atât de neobișnuit încât m'am sfiit să-l primesc în Dicționarul Academiei, presupunând că e tipărit greșit. De fapt avem a face cu o greșală de tipar, în loc de *anchiraș*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri și graiuri din Bucovina* al aceluiași autor, în fraza: „lucrurile . . . aduse din târg așezându-le cu îngrijire într'un anchiraș de lângă odaia cea mare.“

1) Însemnarea aceasta se găsește adeseori în limba veche. Damé citeaza b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdă Leșu fără șanțuri*. De altfel se găsește încă și acuma, în întrebuițarea reflexivă, cu un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citată de I. Me. „je doute qu'elle ait résisté à les croquer“).

Înțelesul e cel de „cămăruță“ și cuvântul e un diminutiv din *anchir*, care nu știu dacă e și el întrebuițat, dar care este rutenescul *alkir* „Nebenstube“. Schimbarea lui *l* în *n* se găsește incidental și în alte exemple, precum *colăcar* și *conăcar*, *alde* și *ande*, *scordolea* și *scordonea*, *zarzal*, *zarzăr* și *zarzăn*, acesta din urmă arătând calea de asimilare (**archur*) și disimilare (*anchir*) pe care a putut-o urma și cuvântul cu care ne ocupăm.

aluniță

Înțelesul de „grain de beauté, envie“ pe care acest cuvânt îl are, ca și variantele *alunea* și *alunică*, în limba română, l-am considerat ca un înțeles figurat al diminutivului *alunica* „petite noisette“ (*Dicționarul Academiei*). Se pare însă că avem a face cu o etimologie populară. În limba bulgărească *lunica* — care e un diminutiv din *lună* 'lune; grain de beauté' — înseamnă 'pisruie' (Berneker, *Sl. Wb* p. 745), ca și *alunèlele* (plur. lui *alunea* sau *alunică*) în unele regiuni românești (cf. *Dicț. Acad.*) Este probabil că acest cuvânt bulgăresc pătrunzând în limba română să fi fost apropiat imediat, prin etimologie populară, de *aluniță*, diminutivul lui *alună* și să fi atras după sine și diminutivele *alunea* și *alunică*,

beleazna

În *Dicționarul Academiei* am presupus, spre a explica acest cuvânt, un tip slav **bělěžna*, din *bělĕg* „semn“, comparându-l cu bulg. *bělěžka* „semn“. Un astfel de tip nu e însă probabil și nici comparația cu rus. *bělizna* „pată albă“, făcută acolo, nu ne duce la adevărata etimologie. Mai de grabă avem a face cu un cuvânt slav reprezentat prin rutenescul *blyzna* „rană, cicatrice“, despre care e a se consulta Berneker, *Slav. etym. Worterb.* 61. E posibil ca asupra formei cuvântului românesc să fi avut vreo influență și cuvântul *belea*, cf. exemplul citat în *Dicț. Acad.* *Nu-ți rupe bubulița aia, c'ai să-ți faci o beleazna!* (priceput ca: ai să dai de belea).

carămi

În Voila, în jud. Făgăraș, *carămi* se numesc „cele două rude paralele de la scară, în care sânt băgați fușteii“ (Viciu, *Glosar* s. v.), deci partea aceea a unei scări care se numește de obicei *drugeii* scării (cf. Pamfile, *Industria casnică*, p. 156.)

Cuvântul aceste corespunde exact, ca formă, latinescului *calami*. Cuvântul *calamus*, păstrat în toate limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* nr. 1485), înseamnă în latinește 'trestie', apoi 'diferite obiecte de trestie sau de forma trestiei', dar și 'harac' sau 'prăjină', întrebuințată ca măsurătoare, ca semnal sau ca indicator la drumuri. Drugii scării fiind făcuți din niște prăjini, de cele mai multe ori rotunde, e posibil ca în limba noastră cuvântul să se fi specializat în acest sens.

conteni.

În *Convorbiri liberare XLII* 603 și 607 am dat o nouă explicare etimologică vorbelor *conteni* și *întrămă*. De oare ce acolo nu aveam ocazia de a motiva aceste etimologii, o voi face la acest loc.

Cuvântul *conteni* e de origine romană. Asupra acestui punct nu poate exista îndoială, căci în Codicele Voronețean și în Psaltirea Șcheienă apare cu *n* rotacizat, (cf. glosarele la edițiile Sbiera și Candrea). De aceea trebuie înlăturată de la început derivarea lui *conteni* din n.-grec. *κορταίνω* "raccourcir", m.-grec. *κορταίνέω, κορτίνειν* etc., diminuere etc. (Cihac, II, 651). Asemănarea de sens și de formă au făcut pe cei dintâi etimologiști români, pe autorii *Lexiconului de Buda*, să-l apropie de lat. *continēre*; etimologia aceasta a devenit mai apoi curentă și ea a fost adoptată de Tiktin și va fi reprodușă, pe cât se pare, și de Candrea-Densușianu în *Dicționarul lor etimologic*, căci la pag. 60 cetim: „*conteni*, v. *țineă*“.

Dacă facem abstracție deocamdată de sens și ne oprim numai la forma cuvântului, vedem că piedecile care se opun acestei etimologii sânt mai mari decât s'ar părea la întâia vedere. Scrupulul exprimat de Tiktin: „nur die Erhaltung des o könnte Bedenken erregen“, nu e piedeca cea mai mare, deoarece știm că forma mai veche a cuvântului eră *cunteni* și deoarece avem, precum arată însuși, și alte cazuri de *cu-* > *co-*. Mai grav este motivul pentru care Cihac n'a primit etimologia aceasta: „le mot roum. ne vient pas direct. du lat., comme on le prétend; lat. *continere* aurait dû donner *cu'ineă*“. Într'adevăr, este mai puțin decât probabil că un verb compus cu *tenere* să se

depărteze atât de mult de primitivul său încât să dispară orice analogie formală între ele. Știm, dimpotrivă, că tendința limbilor romanice este de a restabili apropierea între verbul compus și între primitivul lui, când aceasta apare tulburată din cauza legilor accentului, astfel, ca să nu cităm decât un caz foarte apropiat, lat. *attineo* o fost refăcut în **attēneo* > rom. *utin*. Pe de altă parte însă păstrarea lui *n* înainte de *t* e de-a dreptul potrivnică acelei legi fonologice a limbii române, care ne învață că prefixul *con-* (*com-*) a păstrat pe *n* (*m*) numai când eră accentuat *cón-gyro* > *incúnjur*, *cómparo* > *cúmpăr*, l-a pierdut însă totdeauna când accentul eră pe verb: **contrémulo* > *cutrémur*, *contribulo* > *cutréier*.¹⁾ În *continere* însă accentul urma totdeauna după *nt*. Cihac aveà deci dreptate să se îndoiască de etimologia *contineo*, care ar fi dat **cuțin* sau **cuțiu*.

Dar mai e și altă piedecă, schimbarea conjugării. Înainte de toate trebuie să constatăm că nu avem a face cu o trecere de la conjugarea II la IV, precum s'ar părea, ci cu schimbarea conjugării II în conj. I. Forma cea veche a lui *contenē* eră *continā*. Aceasta există în Banat (*cuncinā* și *incuncinā*). Este singura formă cunoscută la Aromâni (*acumtinā*) și ea se găsește destul de răspândită la Dacoromâni: o atestă Tiktin din Jipescu, o mai găsim în Glosarul lui Boceanu, la Rădulescu-Codin (*Ingerul* p. 169), în *Materialuri folcloristice* p. 159 (din Teleorman), în *Cronica* lui Zilot Românul p. 335, și ni-a fost comunicată din Săcele, lângă Brașov (*contenā*) și din Oravița în Banat (*cuncinā* și *incuncinā*). Avem deci a face cu unul dintre multele cazuri de trecere de la conj. I la conj. IV²⁾. Cum s'ar explica însă trecerea lui *continere* de la

1) Cf. în urma P. Haas, în *Anuarul lui Weigand* XXI—XXV p. 55, unde se presupune o accentuare *cóntineo* spre a se salva regula fonetica.

2) Exemplele sânt foarte numeroase. Iată câteva dintre cuvintele începătoare cu *a*: *aciună* — *aciuni*, + *adăpostă* — *adăposti*, *adevară* — *adeveri* (însă *adevărât*), *adumbră* > *adumbri*, *adamână* — *ademeni*, *aiură* — *aiuri*, *amuță* — *amuți* etc etc. Aromânii conjugă chiar: *acredzu*, *acri acrii*, *part. acrat și acrit*, *inf. acrare și acrire* etc. Schimbul acestor două conjugări e explicabil, dacă ne dăm seama ca amândouă servesc de o potrivă de a formă verbe nouă din substantive, adjective și adverbe. De oare-ce însă în limba romană au intrat cu timpul foarte multe vorbe streine, înai ales slave, care mai toate primiră terminațiunea *-esc*, *-ire*, conj. IV deveni cea mai numeroasă și atrase foarte multe verbe de conj. I. Și cazuri ca *ajutoră* (< **adjutulare*), care deveni sinonim cu *ajutori* (derivat din *ajutor*) au precipitat de sigur acest proces de substituire a verbelor în *-are* prin verbe în *-ire*.

conjugarea II la conjugarea I, când o astfel de schimbare de conjugare, în câteva cazuri izolate, are totdeauna o cauză formală în limba română și nu se poate atesta nici în limba poporului roman? Cu atât mai puțin eră probabilă această schimbare, cu cât *tenere* trebuia să o oprească, chiar dacă tendința schimbului de conjugare ar fi existat.

Vom părăsi deci etimologia *continere*, cu toată apropierea de sens ce o oferă cu *conteni* și după ce știm că forma veche a cuvântului eră *cuntinā*, vom propune etimologia **cunctino*, *-are*. Reflexele grupei *net* sânt aceleași ca în **fractus* > *frânt* față de aromânescul *frânt*. Cât despre sufix, el e iterativul *-ino*, care în latina vulgară avea răspândire mai mare decât s'ar părea din exemplele citate de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II. § 585, cf. *sufraginare* (*Archiv f. lat. Lex.* IX. 430), **derapinare* (rom. *derăpână*), **uginare* (rom. *legană*), **miscunare* (alături de *misculare* și **miscitare*) > dial. ital. (Arpino) > *smęșęna* (*Archiv'o Glott.* XIII, 308), **vocinare* (alături de *vocitare*) > sard log. *abboghinare*, camo. *abbožinat*, cf. și rom. clăti: *clătina* etc., ital. *scassinare* (*scassare*), *sciorinare* (față de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < *torquere*), etc. În cele mai multe din aceste derivate vechi înțelesul iterativ s'a pierdut și verbul în *-ino* are sensul primitivului său latinesc.

Trecând acum la partea semantică, vom vedea că înțelesurile cuvântului românesc se potrivesc cu mult mai bine cu *cunctor* decât cu *contineo*, care înseamnă „a conțineă.“

Intr'adevăr, latinescul *cunctari* — e atestată și forma *cunctare* — exprimă ideea întreruperii unei mișcări sau a unei acțiuni începute. Când subiectul este omul, curmarea unei mișcări sau a unei acțiuni, devine, pentru cel ce-l vede sau îl observă, sau o „oprire“, „o încetare“ sau face impresia unei „șovăiri, codiri, pregetări.“ Georges îl traduce în nemțește prin „in der Bewegung nicht vorwärts gehen wollen, zurückbleiben, an sich halten“ citând exemplul: *ut custos neque tardiores [oves], dum cunctantur* (când se opresc pe loc și rămân deci în urma celorlalte oi din turmă, care continuă mișcarea), *neque agiles, dum procurrun, separari a ceteris sinat.* Cele mai multe exemple sânt însă pentru înțelesul de „im Handeln

zögern, zaudern“: *sedendo et cunctando bellum gerebat*. În acest înțeles de obicei îl găsim în tovărășia altor verbe înrudite ca sens: *cunctari et cessare, eunctari et tergiversari*, etc. Față de Georges îl pun pe Iordache Golescu, care pe *contenesc* românesc îl consideră sinonim cu *ostoi, încetă, precurmă* și-l explică (în Dicționarul său manuscris) prin „stau din lucru, din vorbă, adică nu mai lucrez, nu mai vorbesc.“

Pentru explicarea sensurilor românești avem să pornim de la funcțiunea intransitivă a verbului. Abia după-ce *conteni* a devenit sinonim cu „opri“, a împrumutat de la acesta nu numai unele înțelesuri speciale, ci și întrebuințarea în funcțiune reflexivă și transitivă

Din ideea „întreruperii mișcării începute“ se explică cea de „încetare a unei mișcări începute“ și apoi cea de „încetare“, pe care o întâlnim mai ales când e vorba de ploaie, vânt etc. — sau cea de „stare pe loc“, „oprire“ când e vorba de ființe în mișcare. Când „oprirea“ este identică cu întreruperea unei călătorii începute, atunci verbul poate exprima ideea „mânerii peste noapte“ sau „adăpostirii într'un loc pentru un timp scurt“. Ca și aproape-sinonimul său „curmă“, *conteni* se întrebuințează cu deosebire în forma negat.vă: *necontenit* = necurmat, fără încetare. *O luptă necontenită* (Sbiera *Povești* 315) este deci o luptă ce se dă fără ca să se admită pauze, *o durere necontenită* e fără încetare, o durere care nu-ți dă păs, care nu te slăbește. De aici apoi, când e vorba de boale, sensul „a (nu) păsui, a (nu) slăbi“.

Câteva exemple vor ilustra toate aceste înțelesuri, care trec firește unul într'altul:

„A sta pe loc, a se opri (din mers)“: *Sureà ici, sareà colea, Sapte dealuri și-o vâlcea. . . Taman ca o păsărea Până'n codru mi-ajungeà, Ea în loc ca-mi conteneà* (= ajunsă în codru se opri de de odată) *Și din gură că-mi ziceà . . . (Materialuri folcloristice I. 157)*. Transitiv (= factitiv). „A opri, a face să oprească, a reține de la ceva, a face să înceteze (sângele)“ *Stefan-vodă că-mi veneà, Calu-n loc că-mi continà. Si din gură că-mi ziceà. . . (ib 159)*. *Iară Svântul, contenind cu blând graiu duhurile necurate, au tãmduit pre acei nebiruifi.* (Dosofoieiu, *Viața* sf. 129 31). Din

Oravița, în Banat am exemplul: *Noi l-am mai cuncinat câțva, că de nu, el ar fi făcut de mult proces, ca să-și scoată dreptul.* Dr. A. Coca care mi comunică exemplul, traduce pe cuncină cu germ. „zurückhalten“. Aromânește: *yaturu. . . n'-acumtina sandzile = doctorul îmi opri sângele* (Boiadji, ap. Tiktin). Reflexiv. „A se opri“. *S'au contenit de a râde* (Sbiera, *Povești* 178). Foarte obicînit în aromânește: *Azboură, azboară pisti munți ș-pisti amări și veade di departe cula aușlui. Șidzû puțân pi un munte, ca s-discurmă, și de-aclò apoaetî analta areașule, azboara și s-acumtină.* (= se oprește un moment) *trâș pi k'ipita di culă.* (Papahagi, *Basme* 143/35).

„A încetă, a se opri“. *Contentise focul. . . Conteni vântul și murea.* (*Tetraevangelul lui Radu din Mănăești*, ed. Gaster 212). *Câinii nu mai conteneau din lătrat* (Sandu-Aldea, *Samanăt.* VI, 1074), sau *nu mai conteneau cu lătratul sau (de) a latră* (exemple pentru aceste construcții la Tiktin). În construcția din urmă — și în latinește *cunctari* se putea construi cu infinitivul — întâlnim și compusul *înconteni* la Ienăchiță Văcărescu: *Curgerea anilor nu încontenesc de a schumbă și a preface pururea pricinile viețu* (ap. Odobescu, *Scieri* I, 273). Aromânește. *Cum de nu-ți acumtina boatea* (Balamace). — Reflexiv. „Ă se opri, a încetă“. *Deca vadzura muășul. . . cunțirira-se cea ce bateă Pavelu* (*Codicele Voroneșean* 34 6; în Noul Testament de Bălgrad: încetară de-a baterea pre Pavel). Aromânește: *Io am un Ńiriu țe yıynfi čireapuri di pâne mâca fără s-acumtina* (Papahagi, *Basme* 493/33) = am o jivină care mănâncă douăzeci de cuptoare de pâne fără să se oprească (= pe nerăsuflăte, fără întrerupere) „A păsui, a da pace“. Transitiv, într'un descântec, despre o boală: *Sa nu-l slabești, su nu-l contenești.* (Păsculescu, *Lit pop.* 134, 148).

„A se adăposti“. Reflexiv. Aromânește. *Mayisfra l'-acl'imă .su se-acumtună = vrăjitoarea îi chemă să se adăpostească* (Papahagi, *Basme* 52 8).

Sensul „a șovăi, a se codi, a pregetă, a sta în cumpănă“, care predomină în latinește, se găsește mai rar la noi. Totuși îl are bună-oară Miron Costă, care scrie *om contenit* (= cumpătat), *Ghi'a-Vodă plecat spre sânșuri cu mare cuntenre.* explicat de Gâdei prin „cumpătare“.

dâlmă

Cuvântul nu-i înregistrat de Tiktin, deși el se găsește în *Lexiconul budan*, tradus prin 'collis, clivus, tumulus; der Hügel, Büsel', în *Dicționarul lui Costinescu* („ridicătură, crescătură rotundă în carne; crescătură de pământ simplă, izolată“), la Ci-hac (II, 134 sub forma *dâlm*, confundat cu *hâlm*), la Damé („testre, mōnticule, éminence“) ș. a.

Dar cuvântul e destul de răspândit, mai ales în Ardeal. Astfel îl întrebunțează Șincai: „Petru Vodă, rănit, au fugit, căci nu s'au uitat din dâlmă, cum scrie Vapovie“ (*Hron.* II, 164/22) „Meta dintăiu . . . merge mult până la capul rāușorului și de acolo se sue la o dâlmă“ (*ib.* I, 274/22). Turcu (*Excursie în Țara Făgărașului* 188): „Sub o dâlmă de piatră aflarăm și acum ghiață și zăpadă“, Agârbiceanu (*Lucafărul* IV, 450): „In partea dreaptă, pe dâlmă, merii tineri“, și-l găsim și în colecția de *Literatură populară* a lui Mândrescu (73|9): „Șade'n dâlmă și mă'n-treabă“.

Cuvântul e cunoscut și în Banat, explicat de Liuba prin „vârful unui deal“, în Bucovina, explicat de Marian prin „dâmb“, în Moldova, definit de Pamfile (*Jocuri* II glosar) prin „o mică ridicătură lungă pe un șes“, de Damé „partie d'une colline qui est dépouillé de forêt et apparait en cōne au dessous des collines boisées“, iar în Chestionarul lui Hasdeu e dat din Vasiuiu. „dâlmă se chiamă lungul unui deal fără pădure pe el“ (Hasdeu, *Etym. Magn.* I. 739).

Cuvântul e deci sinonim sau aproape sinonim pe de o parte cu cuvântul *gâlmă* (*hâlm, holm, holum*, cf. *Dict. Acad.* s. v.) de origine slavă, pe de altă parte cu *dâmb*, care e înrudit cu ungurescul *domb*. Cred că *dâlmă* nu este decât o contaminare a acestor două cuvinte.

îmboldori

Cuvântul întrebunțat mai ales ca verb reflexiv, însemnează „a se înfășurà, a se învăli bine cu haine multe și groase spre a se scuti de frig“: *Iacă îți dau țundra mea, îmboldorește-te bine* (Agârbiceanu, *Lucafărul* III, 104). În sens figurat poate apoi să însemneze „a așterne un strat gros pe ceva, spre a

acoperi bine (și a scuti de frig)¹: *Toate potecile . . . le-au întărit cu lemne și le-au îmboldorit cu surcele* (Sincai, Hornicul I, 46/27) *Cotețele porcilor . . . trebuie pe iarnă lipite sau îmboldorite cu gunoate* (*Economia* 140).

Etimologia e evidentă din momentul când cunoaștem varianta bucovineană *îmbondoli*: *N'ai văzut-o pe Nastasia? A trecut de dimineața îmbondolită* (— învălita cu tulpane, îmbrăcată cu multe haine) Comun de G. Tofan, — și cea din Ardealul de nord *îmbondori*: *Îmbondorit până peste cap într'o blană de vulpe* (L. Rebreanu, *Ion* II 78).

Forma originală e cea din urmă, din care *îmbondoli* și *îmbondori* au rezultat prin cunoscutele asimilări și disimilări între *l*, *r* și *n*. Verbul e derivat din *bondă* (varianta moldovenească și ardelenescă a lui *bundă* „haină blănită“) cu ajutorul sufixului *-ur*l.

îndelete.

Îndelete face imoresia unui cuvânt compus. Cihac (II, 93), sprijinit și pe faptul că dicționarele, începând cu *Lexiconul Budan*, dau niște forme *deletni*: 'laboriosus, beschäftigt, geschäftig', *deletni:ie* 'occupatio, Geschäft, Beschäftigung' și *mă deletnesc* 'me occupo, sich beschäftigen'), l-a considerat compus.

Tiktin (*Dicț.-Rom.-Germ.* supt *îndelete*) crede că elementele de compoziție sânt *în de* și un *lete*, pe care nu-l poate atesta, dar în care presupune că avem a face cu lat. *libita*, *-orum plac'*. Oricât de ademenitoare ar fi această etimologie, nu prea cred că e admisibilă. Din punct de vedere formal am așteptă mai degrabă un **leută*, (cf. *preut*); pluralele neutre devenind singulare feminine, în cuvintele care nu au un singular cu greu ar fi trecut *-a* final

1) De fapt forma *deletnici* n'o găsec în tot materialul de fișe al Dicționarului Academiei, decât o singură dată, în *Crestomația* lui Gaster, unde cetim (vol. I, p. 169) în *Învățăturile lui Neagoe*: „și cand vei să să făca judecată, sa te deletnițești de mânia și de lene, căci omul cel mâniaș și cel lenivos nici-o dreptate nu va face săracului“. Gaster îl traduce în glosar cu 'se désaccoutumer', precum înțelesul ce reiese din context de fapt pare a fi 'a se desbăra, a se desbrăca (fig)'. Dar acest înțeles se depărtează atât de mult de toate înțelesurile lui *îndelete* și *îndeletnici*, încât presupun că avem a face cu un loc corupt, cu atât mai mult, cu cât cu două rânduri mai sus stă scris *omidistă* în loc de *obidită*.

în *-e*. Cât privește înțelesul, *lucrez (pe) indelete* nu exprimă ideea de ‘lucrez numai ceea ce-mi place’ — precum ar rezulta din etimologia lui Tiktin — ci ‘lucrez fără zor, cu răgaz, un timp mai îndelungat’. În sfârșit nu e probabil ca acel *libitum*, care n’a lăsat urme în limbile romanice și nu pare a fi fost popular, să se fi păstrat la noi.

Tiktin însă a avut intuiția exactă când a despărțit pe *indelete* în prefixul compus *inde-* și *lete*. De fapt *lete* (pronunțat *lets’e*) există în Banat și prin Mehedinți, unde însemnează ‘timp liber’ corespunzând, ca sens, exact franțuzescului ‘loisir’ cf. *Noua revistă română*, a. 1910, p. 86 și 191—196. De obicei cuvântul se întrebuințează în legătură cu prepoziții, formând locuțiuni adverbiale *a lete*, *la lete*, *în lete*, *cu lete(a)*, toate cu înțelesurile ‘încet, cu încetul, încetinel, de tot încet; comod, mereu’ (după comunicările dlor Petrovici și Coca și după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, vol. XVIII, p. 175 și 314), de. *ex Am fost pe lete. Fă, umblă, lucră cu letea! Am mers în lete. Lușră tare în lete sau a lete. Mâncă, scrie la lete. Caută lucrul acesta mai cu (sau la) lete* Compoziția *indelete* se rapoartă la bănațeanul *a lete*, cu *îndemână* la vechiul *a-mână*.

În *lete* cred că trebuie să căutăm adverbul slav *lětě*, forma flexionară a lui *lěto*, care în paleoslavă avea, pe lângă înțelesurile ‘an’, și ‘vară’ cunoscute în limbile slave de azi, și pe cel de ‘vreme’ (χρόνος, tempus cf. Miklosich, *Lexicon paleosl.* p. 351). Forma *lětě* se păstrează până astăzi în bulgărește cu înțelesul de ‘vara’ (Gherov, *Rěčnik* s. v). Cu ă bulgăresc se potrivește și forma *indeleate* care se găsește la scriitorii noștri vechi, ca Dosofteiu, și care l-a făcut, probabil, pe Tiktin să se gândească la un *e* latin metafonizat.

Cât privește înțelesul cu care s’a fixat cuvântul la noi, el a rezultat din expresia ‘lucrez tot anul la ceva’, față de ‘lucrez cu grabă, cu zor, cu pripă’. Astfel, din asemenea expresii, opuse, s’a născut, pentru *lete*, înțelesul de ‘fără grabă, fără zor, fără pripă’ deci ‘cu răgaz, încet’.

Nimic mai firesc decât ca o locuțiune adverbială de felul lui *lete* să primească adaosul prepozițiilor *a*, *la*, *cu*, *în*, precum mai târziu chiar și *în-de-lete* a devenit *pe indelete* (Pentru astfel de

acumulări de prepoziții cf. *sub-ala* > *suară*, apoi *subsuara*, *la subsuară* și chiar *supt subsuară*, sau *de supt masa* = *de de de-subtul mesii*, etc.). Din astfel de locuțiuni adverbiale s'au desprins apoi substantivele *lete* și *îndelete* iarăși în mod firesc, căci din *cu lete* 'cu răgaz', s'a putat abstrage *lete* 'răgaz', iar din *pe îndelete*, substantivul *îndelete*, precum îl aflăm la scriitorii noștri vechi (exemple la Tiktin).

Cuvântul se mai găsește însă în Ardeal întrebuițat, în legătură cu verbele a avea, a pune, a ține, cu înțelesul de „pregătit, îndemână”. Tiktin citează, din Convorbiri literare, dintr'un basm din Transilvania: *Am eu ceva îndelete din casa noastră cu ce ne vom seapă . . și aruncă cutea* (e vorba de copiii care fug de la smeu și când sânt aproape prinși de mama aceluia, aruncă peria și cutea d'n care creșe o pădure sau un munte). Barcianu dă: *a pune cuiva ceva la îndelete* = jemandem etwas zurecht legen, iar Viciu în Glosarul sau, sub cuvântul iesle stărpă scrie că *acolo țin îndelete lanul pentru vite*.

Cum se explică acest sens? Cred că în z dar am căuta o explicare etimologică sau o dezvoltare de înțeles normală, din sensurile celelalte ale cuvântului. Avem p r și simplu de a face cu unul d n dese cazuri, în care unânt e întâlnește, printr'o asociație de idei produsă de asemănarea formală, cu un alt cuvânt al limbii, care l contagiază, și indu-l să pr mească înțelesul său. Acest cuvânt este adverbul *îndemâna*, cu care are comun același prefix neobicinuit. Tot astfel vechiul *larecă* / *fabricare*, care la Megli niți are încă înțelesul de „a potcovi”, îndată ce a ajuns la noi, prin schimbările f netice proprii dialectului dacoromân, a forma *fer că*, a fost contagiat de cuvântul *fier*,¹⁾ care i-a modificat înțelesul („a îmbrăcă în fier, a pune în fiare”) și tot asemenea *cârni* (derivat d n *carn*), fiind apropiat de *cârni*, a luat și înțelesul acestuia.

1) Tot sub influența lui *fer* și-a s himbat înțelesul franc. *fermer* / *firma*, înlocuind pe *clore*. *Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil* 1920 col. 381.

întrămă

Verbul *întrămă*, întrebuițat în funcțiune transitivă și reflexivă, are în limba română un singur înțeles, cel de „(se)remettre, (se)rétablir“ (Damé). A da exemple e inutil; oricine le poate găsi la Tiktin.

Cihac (*Dict* I 131) îl deriva din lat. *trama*, explicând trecerea de sens astfel: „propr. trămer les fils, et de là remettre, r fa re, rétablir, restaurer, guérir“. Această etimologie a fost primită de toți și o aflăm la Tiktin, la Candrea-Densușianu (*Dict. etim.* p. 134) și în Dicționarul miei etimologic

Asăzi nu mai cred însă în explicarea dată acolo: „genese, eigtl bringe das Gewebe mein s Körper in Ordnung“.

Parte pe care țesătoria a avut-o la îmbogățirea limbii e de sigur mare. Bréal (*Sérianthique* p. 128 ș. u.) a citat câteva exemple ca a tristi e în u i v i ul **tramare*, pe care santem în drept să-l presupunem ca un derivat din *trari* în la na vulgară, are în cele mai multe limbi romănice, în afară de înțelesul său propriu și de cel mai general de „en Fachw r bauen“ (s a . *entramar*), un înțeles figurat în i alienește (*tramare*), la En adini (*tramer*), la Francez' *t amer*; et , seis care reapare întocmai în neii sul „anzetteln“. Fi ura care sa la baza acestei exresii o inte m imedi t, c i regăsim ceva a alog în românescul „a învățatele e“. Aste a decic și în limba noastră *întrăia*, în s ns figura, se insemneze ceva aalog și i u prea vedem de ce acțiunea de a întrăre fi le p n urzitura unei stofe, lo indule cu batalele, se se înreb inteze ca metaforă pentru „revenirea la puteri după o boala“.

Dar analogia celorlalte limbi romănice nu es e hotăritoare pentru limba română, în care avem atâtea cazuri de o dezvoltare semantică diferită.

Altceva mă face mai ales să mă îndoesc de etimologia curentă. În limba română există nu paralelism atât de perfect între verbele compuse cu prefixul *în-* și cele cu *des-*, cât nu mi-e cunoscut nici un singur exemplu ca un verb compus cu *des-* să nu exprime noțiune opusă sau negativă față de cel compus cu *în-*. *A' destiamă* nu se întrebuițează nici odată

decât în înțelesul propriu de „a scoate firele dintr'o țesătură“, în funcțiune reflexivă, despre țesături, „a se zdrențui“. Nici măcar nu se poate zice „sănătate destrămată“. Dacă *întrămă* ar avea altă origine decât *destrămă*, n'ar fi mirare ca, în cursul timpului, simțul etimologic al poporului să fi stabilit o legătură, ca la toate celelalte verbe, cu forme în *des-* și *în-*, dar e cu totul neobicinuit ca admitând originea lor comună, compusul cu *des-* să se întrebuițeze numai în înțeles propriu, iar cel cu *în-* numai în înțeles figurat.

Mai e însă o împrejurare, de natură formală, care vorbește împotriva etimologiei curente. În Moldova și în Bucovina avem, pentru *întrămă*, varianta *întrarmă*. Iată câteva exemple: *Cât ține iarna trebuie să se dea vițeilor.. o hrană bună și imbelșugată; căci dacă vor slăbi acum... , cu greu se vor întrarmă cu hrana verde de pe imașuri.* (I. Ionescu, *Calendar* 1) *Urmeaza încă sistemul de cultură bazat mai mult pe răpaosul pământului, decât pe întrarmarea lui prin îngrășăminte.* (idem, *Dorohoiu* 280) *Singur mă mir cum se mai ține sufletu'n mine... Te-om pârusi pe vreo câteva zile, până ce ne-o mai întrarmă puțin* (Sbiera, *Povești*, 339/26)

Forma cu *r* eră cunoscută și lui Tiktin, care o numește „*miszbräuchlich*“. Probabil că își va fi închipuit o propagare a lui *r* din silaba primă în cea următoare, cum o putem constata în câteva cazuri, rare, precum *castravete*, *străjar* „stejar“, *arom. căprestru*, *prăstură* (disimilat în *plăstură*), **părăcrăsescu* (disimilat în *pălăcrăsescu*) Cu mult mai firesc este însă să presupunem că forma *întrămă* s'a născut din *întrărmă* prin disimilarea completă a lui *r*, precum o întâlnim atât de des în limba noastră (exemple în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI 618) și deci că în Moldova și în Bucovina se păstrează forma veche și originală, care trebuie să fi existat multă vreme și pe a'urea, oprind ca să se faca o ap opiere etimologică cu *destrămă*.

Forma *întrarmă* s'a născut din *înarmă* prin substituieră prefixului *în-* prin *întru* înainte de vocale, ca în *întrarișă* = *înarișă*, *întrauri* = *inauri*, *în(tr')adevăr*, *în(tr')adins* etc.

Cât despre originea acestui *înarmă*, credeam mai întâiu că el e identic cu verbul *înarmă*, derivat din *arma*, care, până

pe la mijlocul veacului al XIX-lea se întrebuițe și sub forma *întrarmă*. Asemănarea omului care se restabilește după o boală cu cel ce se înarmează pentru lupta vieții, ar fi posibilă. Se poate să se fi născut în vremile grele din evul mediu, când neamul nostru a trecut printr'o epocă continuă de luptă; la Aromâni, bunăoară, *armă* a ajuns să fie termenul curent pentru „îmbrăcăminte“ (Weigand, *Aromunen* II, 146). *A se întrarmă* ar putea fi, ca și *înțînă* ș. a., un termen milităresc rămas în limbă din aceste timpuri, când bărbatul, reînsănătoșat după rănire, putea să ia din nou *arma* în mână, sau — dacă admitem că înțelesul de azi al aromănescului *armă* era odinioară general — când bo'navul părăsea patul ca să se „îmbrace“.

Totuși trecerea aceasta semantică presupune o gândire cam abstractă. Di G. Vâlsan mi-a inspirat altă idee, care mi se pare mai plauzibilă: *înarmă* — mai târziu *întrarmă* — e un derivat din *arm*, care este, partea de sus a piciorului la animale, din lat. *armus* (cf. *Dicț. Acad.*). *A se întrarmă* ar fi deci o formație analoagă cu „a se împiciorogă“ sau cu ungurescul *lăbad-nu*, cu același înțeles de „a se pune iar pe picioare“, „a prinde puteri, a și veni în fire după o boală“. Probabil că înainte de a deveni un termen general, el se va fi întrebuițat numai despre vite: *boii s'au întrarmat*, etc.

Cât pentru forma *întremă*, care se găsește în regiunile care prefac pe *sama* în *seama* și tinde a se încetățeni în literatură, ea pare a fi, ca și pronunțarea *tresură*, *breciri* și, probabil, și *tremete*, în loc de *trasura*, *braciri*, *trămete*, un fel de hiperurbanism. Rostirea *tra-* în loc de *tre-* (cf. *trac*, *trastie*, Gamillscheg, *Olt. Mund.* 19, *trabue*, ap oape în tot Ardealul, *strămur* < stimulus, *grau* greu în Moldova de Nord, etc.) este destul de răspândită. În tot cazul această pronunțare e și ea o dovadă că în simțul etimologic al limbei nu există legătură între *întrămă* și *deștramă*.

păcăli

Verbul *a păcăli* se consideră ca derivat din *Păcala*, pe care Cihac (II. 236) credeă că-l poate asemăna cu cehul *pikel* 'caba'e, complot', *pikal* 'dieu de l'enfer', polon. *pikol* 'dieu de l'enfer', *p kulik* 'bout d'homme, nabot, espèce de singe', slov.

pektenec 'satan'; *pekliti* 'tourmentei', toate aduse in legătură cu paleosl. *piĭklŭ* 'păcură, infern' (de unde al nostru *păclă*). Dacă facem abstracție cu totul de la partea semantică, care atribuie lui *Pacală* al nostru însușiri diabolice (pe care nu le are), faptul că în limbile slavice apropiate de noi, la Bulgari, Sârbi și Ruteni, aceste cuvinte lipsesc, ne arată că Chac apucase pe un drum greșit Tiktin, în Dicționarul său, nu îl urmează, ci are stereotipul „Etymologie unbekannt”.

Cât privește raportul între substantivul *Pacala* și verbul *pacăli*, se poate ca verbul să fie derivat de la substantiv, însemnând 'a face ca Păcală'; dar este posibil și cazul invers, ca *Pacala* să fie o formație postverbală. Astfel de substantive postverbale, care însemnază ființe, nu sânt rare în limba română, precum voiu arăta în curând; însuși cuvântul *Tândala* e derivat din verbul *tândali*, care este germanul *tandeln*.

Dacă plecăm de la verb, e bine să ne amintim că pentru noțiunea de 'a înșelă' sau 'a păcăli' pe cineva' în toate limbile avem expresuni figurate, mai ales având la bază o glumă, Germanul 'anführen', 'anschmieren', 'zum besten haben', francezul 'mettre dedans', 'attraper', 'donner dans le panneau', românește 'a trage pe sfoară', 'a trage chiulul', 'a potcovi' etc. sânt câteva din multele exemple de felul acesta. Însuși cuvântul *înșelă* îl explică unii prin 'a pune șaua*')

În *Lexiconul Budan* întâlnim verbul *a calî* cu acest înțeles de 'Jemanden anführen, anplauschen, übertölpeln' și acest înțeles de 'a înșelă, a trage pe sfoară' e dat și de *Revista critica* III, 91. Calea pe care acest cuvânt, care însemnează 'trempen l'acier' a ajuns la înțelesul acesta figurat, cu greu se poate stabili astăzi — precum cu greu vom putea spune de ce același *a se calî* însemnează 'a se îmbătă' — căci la baza acestor treceri de sens e de obicei o glumă pe care n'o mai cunoaștem. E însă foarte probabil că la baza acestei expresiuni figurate avem aceeași imagine care a dat și verbelor *a se arde* și *a se*

* În sprijinul acestei etimologii propuse mai întâiu în *Lexiconul Budan* a adus câteva analogii Papahagi *Jahresbericht* XIV, 152 (combătut de Weigand, *Jahresbericht* XIII. 110--111) S'ar mai putea cită expresia „dracul te încalecă, dracul te înșală.”

frige înțelesul de a se păcăli (la cumpărături, la joc, etc..cf. *Dicționarul Academiei*).

Față de *căli*, care e paleoslavul *kaliti*, *pacali* poate fi un compus *pokaliti* (cfr. bulg. *pokalja*) care ar însemna 'a căli puțin' sau 'a cam căli'. Schimbarea lui **pocali* în *pacali* prin asimilarea lui *o* față de *ă* următor, se explică fără nici o greutate.

scormoni

Cihac (II, 44) credeă că verbul *a scormoni* aparține aceleiași familii ca *a căni* și *a scorni* și le apropie pe câteșu trele de paleoslavul *sŭkrenati* 'deflectere', *Kraliti se* 'torquere' Tiktin, în *Dicționarul său român-german*, desparte pe *cârni* și pe *scorni* de *scormoni*, pe care îl aduce însă în legătura cu *a scurmă*, crezând că de la acesta s'a derivat mai întâiu un abstract *scurmala*, din care apoi verbul **scurmăli*, devenit *scormoni*. În sfârșit A. Scriban (în urmă *Arhiva din Iași XXV*, 1914, p. 134) îl derivă din ung. *karmolni*.

Precum *scormoni* n'are a face cu *cârni*, astfel el trebuie despărțit și de *scurmă* — care e *ex-corrumare**), precum a arătat G. Giuglea (*Cercetări lexicografice* p. 26) — și de *scorni*.**). Cât despre ung. *karmolni* 'a zgăria (cu unghiile sau ghiarele)', acesta n'are nimic a face cu tipul slav *kormola* (Berneker, *Sl. Wb.* 573), cum crede Scriban (*l. ç.*), ci e un derivat din *karom* 'ghiară'. Ca înțeles, etimologia aceasta nu întâmpină greutăți, căci „a scormoni“ s'ar fi putut desvoltă din „a râcăi cu ghiarele“, dar cred că pătrunzând în românește, cuvântul unguresc ar fi dat **cărmului*.

Cuvântul *scormoni* este la origine nu termen agricol și însemnă 'a răscoli pământul, întorcând brazda cu *cormana* plugului'. În acest înțeles cuvântul se mai păstrează sub forma fără *s-* în Vâlcea, unde, din comuna Recea, aflu în *Chestionarul lui Hasdeu* (vol. XVI, 10) comunicarea: „cormanul *cormănește* sau răstoarnă brazda cu iarba în sus“. De la acest verb e de-

*) Probabil că și albanezul *germón* 'wihle, grabe aus' derivă tot din **corrino*.

***) Pe acesta Hasdeu, *Columna lui Traian*, a. 1883 p. 48 ș. u. II credeă derivat din *corn*, iar altii din bulgărescul *skorna* 'erwecken, erregen' Weigand, *Jahresbericht XIX*, 141—142 și Tiktin *Dicționar*.

riat adjectivul *cormănitor*, în *fier cormănitor* (în Buzău, *Chesl. Hasdeu* vol. II, 207) sau, substantivat, *cormănitor* (Dâmbovița, ib. IV, 86), ca parte a plugului.

Întru cât privește partea formală a cuvântului, de la *corman* (cu variantele: *cormană*, *corman*, *cormăună*, *cormână*, *cormună*, *cormulă*), din ungurescul *kormány* (care, afară de 'cârmă' are și sensul special al cuvântului românesc), s'a derivat verbul *cormăni* sau *cormuni*, cu asimilarea vocalelor, *cormoni* și cu adăogarea lui *s*, după analogia unor verbe ca *scurmă*, *s oriori* etc., *scormoni*, cu varianta disimilată *scormoli*.

Sensul special de 'a întoarce sau răscolii pământul cu ajutorul cormanei' s'a lărgit mai întâiu la accepțiunea 'a întoarce sau răscolii pământul' — indiferent de instrumentul care se vea spre acest scop — deci și „a scormoni cu borona“ (I. Ionescu, *Calendar* 28) sau „cu sapa“ (*Economia*, p. 119), „cu coarnele“ (Pop-Reteganul, *Povești* I, 50). Astfel de fenomene de generalizare se găsesc în toate limbile. Amintesc la acest loc numai pe „a presăia cu zahar“, 'a căra cu spatele' „a plombi cu aur“; cf. mai la vale cele ce se vor arăta despre dezvoltarea semantică a verbului sprijini.

Înțelesul de 'a răscolii pământul' predomină încă și astăzi: Un cucoș. . . *scormonind*. . . au găsit un mărgaritar (Drăghici, *Robinson*, 81). Dacă se *scormolește* mușunoiul de furnici, se crede că are să se schimbe vremea (Marian, *Insectele* 240) Țândările unui obuz *scormoresc* aprig țărâna (Odobescu, *Scrieri* III, 565₂₄). Încetul cu încetul însă ideea 'răscolirii' trecând pe planul întâiu, obiectul — pământul — nu se mai ține în mod necesar de noțiune, precum instrumentul — *cormona* — devenise o notă accesorie și fără importanță. Tot astfel *incarcă*, care la început se putea sune numai despre obiectul car, astăzi se poate întrebuiți și despre obiectul pușcă („incarc carul cu pietre — incarc pușca cu alce“).

Astfel cuvântul însemnează numai 'a răscolii': S'a suit în căruță și a început *a scormoli* în toate părțile (Creangă, *Povești*, 133) Incepură a scociori și a *scormoni* prin șerpare după cuțite (Reteganul, *Povești*, IV, 75/29). Exemplul din urmă ne arată cum noțiunii exprimate prin *scormoni* începe să i se

adaogă nota nouă de 'căutând' 'cu intenția de a găsi ceva', care o apropie de 'a scociori', cu care Pamfile (*Jocuri II*, glosar) bunăoară îl crede sinonim.

sprijini

Tiktin încă n'a ajuns în Dicționarul său român-german până la sfârșitul literei s. Cihac (II 229) credea pe *sprijini* înrudit cu *opri*, *popri*, *propti*, *zapri* și-l derivă din paleosl. *oprětu* 'sistere', *poprěti* 'fulgere'. O altă etimologie nu știu să se fi dat cuvântului.

Înțelesul primitiv al cuvântului cred că e cel dat de *Lexiconul Budan* (sub v. 2). „proptesc, p. e. vreun gard, germ. stützen, spreizen“. Acest înțeles ne conduce la cuvântul *prăjina* — care este bulgărescul *prăžina*, cu același sens (Byhan, *Jahresbericht V 328*) — a *sprijini* însemnând la origine „a propti, a întări printr'o prăjină“*).

Prin Bran, în Transilvania, am auzit încă forma fără s: *prjinesc*, pe care Rădulescu-Codin o atestă din Muscelul vecin și care se găsește și prin Teleorman (*Materialuri folclorice* I 119, 121, 177).

Toate variantele formale ale acestui verb se explică ușor. Avem să plecăm de la forma *(s)prăjini, din care a rezultat (s)prjini prin aceeași asimilare vocalică care a prefăcut pe *rapisi* în *risipi*. Cu pronunțare dialectală (*ji > jâ*) s'a născut *sprijânu*, din care apoi s'a dezvoltat *sprijoni* (Moxa, *Cuv. d. btr.* I 390 19, Corcea, *Balade* 126, I. Popovici, *Rumänische Dialecte* 167) și *spri unî* (Bibicescu, *Poezu pop.* 242), precum din *jînțița* > *jântita* s'a născut *juntî a* (Vârcol, *Graul din Vâlcea* 12), din ung. *zseréb* > *jirebie* derivatul *jurubița*, etc. Întocmai precum din *propti* derivă substantivul postverbal *proapta*, astfel din *sprijoni* sau *sprijuni* avem un *sprijoana* (Șincai, *Hronicul* I 52 34, Pop Reteganul, *Povești ardelenesti* III 16 36, cf. "enigmaticul" *joavina* citat de Densușianu, *Țara Hategului* 22, care s'a născut prin mutarea accentului, din **juvina* < *jivina* < *juvina*). Forma (s)prjini a suferit o disimilare a celor doi i, rezultând sau *spri-*

*Analogia aromânescului *mi andoapir* 'mă razim', pe care Papahagi *Notițe etimologice*, pag 4 îl deriva din lat. *deparare* 'a pune pari' e îndoiioasă, întru cât cuvântul aromânesc derivă, probabil, din bulgărescul *se dopiram* 'ma razim'.

jenî cu pronunțare dialectală (*je* > *jă*) *sprîjănî* (Russo, *Scrieri* 59), sau (ca *citi* > *ceti*), mai adesea *sprejinî* (Coresi, Dosofteiu, Varlaam, Cantemir, Biblia din 1688, C. Negruzzi etc.)

Verbul *a sprîjinî* aparține deci, ca și *a scormoni*, vieții sătești, având la început sensul precis de ‘a propti, a întări sau a răzema ceva printr’o prăjină’: Leasa de pe o groapă nu eră bine *sprîjunită* (Creangă, *Povești*, 32). Ca și *scormoni*, el a primit cu timpul, prin extensiune și prin întrebuintări figurate, o mulțime de accepțiuni nouă, pe care vom încerca să le schițăm în cele următoare.

Mai întâiu, prin extensiune, el s’a putut întrebuintă pentru o ‘proptire’, ‘întărire’ sau ‘răzimar’ și cu ajutorul altui instrument decât *prajna*. Anania au *sprejenit în brate* capul lui Asaria (Dosofteiu, *Viața sf.* 224 v.) Vrea să se *sprîjineasca în picioare* (C. Negruzzi, *Opere* I 156) *Sprîjinit* cu picioarele de prichiciu (Creangă, *Povești* 23) *Sprîjindu-se* în toiagul său (Ispirescu, *Legende* 59) etc.

În mod figurat, verbul *sprîjinî* primește accepțiunile cunoscute de astăzi și redată de Lexiconul Budan pr’n germ. ‘schützen, unterstützen, beistehen, helfen’. La cei vechi el mai avea și următoarele sensuri:

‘a proteja’ (cf. expresia: a avea spete la cineva): Sta soc u său de-l *sprîjineă* tare despre Poartă (Neculcea, *Letopis. II* 275 18) *Sprejuni ori* = protictorii (Dosofteiu, *Victa sfinților* 29 v.)

‘a sta într’ajutor cuivă, a da ajutor’: Nu p ură *sprîjinî* Leșii pre Svezi (Neculce, *Letopis. II* 300 16)

‘a apăra’ (întrebuintat în acest sens adesea ca termen juridic în Pravila Moldovei) Neștiința... *sprîjineaste* pre v’novat de certarea (pedeapsa) cea mare (121 v.)

‘a sări în ajutorul celui slab’ (tot ca termen juridic) *Sprîjenitorul* poate să ucigă fără de certare pe ceta ce au început svada (ibid 62 v.)

‘a opri (o năvală), a țineă piept (unui atac)’: Iar Leșii încă pășind, *sprîjineă* năvala Turcilor (Neculce, *Letopis. II* 224|6) Grecii... *sprîjinesc* războiul cincii ceasuri și nici de cum nu se da (Beldinman, *Tragodia* 52).

Prin Ardeal și Muntenia cuvântului *sprîjinî* mai are un înțeles, pe care îl dă Lexiconul Budan ca cel dintâiu sens: „prind ceva sau pe cinevâ ca să nu cadă jos, germ. auffangen“. Acesta mai ales întărește etimologia noastră, căci prăjina de sprîjin se pune de obicei la un gard sau alt obiect în momentul când este în primejdie de a se năruî. Astfel ‘proptesc’ poate deveni identic cu ‘prind’: Gloanțele’n palmă *prîjinea* Și’ndărât că le-aruncă (Materialuri folcloristice I 177). Țiganka o îndemnă să se suie în pod când va veni clipita, iar ea, ca moașă, va sta pe scară cu un ciur în mână, *sprîjinind* feții ce vor să se nască (Pop Reteganul, *Povești ardel.* II 29|2).

Din acest sens s’a putut naște apoi cel dat de Lexiconul Budan ca cel din urmă: „sprîjinesc poame în vreun vas, vin în bute, germ. aufbewahren“. Cu deosebire se întrebuințează în acest înțeles când e vorba de sângele care nu se lasă să se scurgă, ci se adună: În cele *Șapte taine* (ap. Gaster *Crest.* I, 117) numărându-se mâncările spurcate, precum „carnea înecată de va fi nădușită“, se face excepție cu „sângele vărsat cu her sau sânge *sprîjinit*“. La Dosof eiu (*ib* I, 258) cetim: Deci căpeteniile înfășară în prostirile aceale . . . de *sprîjinitura* sângele sfințitii sale În literatura pop lară găsim astăzi: Sângele i s’o pornit. În pahar s’o *sprîjinit* (*Șezatoarea* II 26|19 Colindă din Suceava cf. I, 14b|21). Tataf nu lăsă sâ gele sa p’atâ, că mi-l *sprîjinea* În p h r . . (Alexici, *Liter. pop.* I, 148|10).

șuchiat

Cuvântul *șuchiat* nu s’a dezvoltat nici dintr’o formă *șușlac*, nici n’are a face nimic cu *șubred.*, cum credeă Cihac (II 395), ci este ungurescul *sul t* (*siket*), care însemnează ‘surd’.

Șuchiat se întrebuințează prin Ardeal și Moldova și conține aceeași idee pe care o redăm prin ‘într’o ureche’. De fapt, omul surd, care neînțelegând ceea ce-i spus, îți răspunde anapoda, face impresia unuia care nu-i cu toate mințile. În dialectul vienez surdului i se spune *tör sch*, care nu poate fi a’ceva decât *toricht* sau *törig* ‘nebu’. Dar chiar în ungurește aflu, la Szinnyeî, pentru *siket* și explicația „tompa“, adecă ‘idiot’, iar

compoziția *sjike-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall“, adică „cel care nici nu înțelege, nici nu aude.“

În glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *șuchiat* e tradus prin ‘creux, vide’. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care sântem trimiși, întâlnim locuțiunea: *iși face urechea șuchiată*, în care acest cuvânt e întrebuințat încă în înțelesul original de „surd“.*)

Cât despre varianta *deșuchiat*, care se găsește în Muntenia, aceasta trebuie analizată ca *des* + *șuchiat*, iar compunerea cu prefixul *des-* se datorește influenței unei serii întregi de cuvinte cu înțeles asemănător, precum: *desmățat*, *deșanțat*, *destrăbalat* etc.

Tiktin traduce, în Dicționarul său român-german, pe *deșuchiat* prin ‘der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, nährisch’, deci îi dă tocmai înțelesul cuvântului *șuchiat*. Din informațiile ce le-am cules, reiese însă că *deșuchiat* are altă nuanță de sens, care explică traducerea de ‘zerfetzt, zerlumpt’ pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deșuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămintea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuințează cu sensul lui ‘deșanțat, bizar’, astfel Caragiale (*Schițe* 69/4), care vorbește de „gesturi *deșuchiate*“ și St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Și-o horă *deșuchiata* ’ntind
Și cântă împreună.

Sextil Pușcariu.

III

Cârlan

Este un termen păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori și la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni și Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înțarcat“. Înțarcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul“ mi se pare cam puțin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuințează ca și „își face urechea-toacă“ pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înțeleagă ce-i spus, oricâte i-ai tocă.